

Myśl społeczna renesansu. Machiavelli, Rej, Frycz Modrzewski i Kochanowski o problemach swojej epoki

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Mapa myśli](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Jan Kochanowski, *Satyr*, [w:] *Dzieła polskie*, t. 1, oprac. Julian Krzyżanowski, Warszawa 1955, s. 76–78.
- Źródło: Niccolò Machiavelli, *Książę*, oprac. Czesław Nanke, tłum. Czesław Nanke, Kęty 2005, s. 34.
- Źródło: Mikołaj Rej, *Król albo jaki przełożony*, [w:] *Wybór pism*, oprac. Anna Kochan, Wrocław 2015, s. 316.

- Źródło: Jan Kochanowski, *Pieśń II 19*, [w:] *Pieśni*, oprac. Maria Renata Mayenowa, Krystyna Wilczewska, Wrocław 1991, s. 206.
- Źródło: Nicollò Machiavelli, *Książę*, oprac. Czesław Nanke, tłum. Czesław Nanke, Kęty 2005, s. 38–39.
- Źródło: Andrzej Frycz Modrzewski, *O poprawie Rzeczypospolitej*, tłum. Cyprian Bazylík, Lwów 1882, s. 70–158.
- Źródło: Mikołaj Rej, *Żywot człowieka poczciwego*, oprac. Julian Krzyżanowski, Wrocław 2003, s. 184–199.
- Źródło: Jan Kochanowski, *Pieśń II 14*, [w:] *Pieśni*, oprac. Maria Renata Mayenowa, Krystyna Wilczewska, Wrocław 1991, s. 206.
- Źródło: Mikołaj Rej, *O prawym ślachectwie*, [w:] *Wybór pism*, oprac. Anna Kochan, Wrocław 2015, s. 484.
- Źródło: Andrzej Frycz Modrzewski, *O poprawie Rzeczypospolitej*, tłum. Cyprian Bazylík, Lwów 1882, s. 159–161.

Myśl społeczna renesansu. Machiavelli, Rej, Frycz Modrzewski i Kochanowski o problemach swojej epoki

Jan Matejko, *Polscy magnaci*. Postacie stojące, od lewej: Jan Zamojski, Sebastian Lubomirski, Katarzyna Lubomirska, Samuel Zborowski, mężczyzna w futrzanej czapie, Roman Sanguszko, mężczyzna, kobieta i chłopiec

Źródło: domena publiczna.

Chociaż w XVI w. Rzeczpospolita należała do najważniejszych państw w Europie i przeżywała swój „złoty okres”, nie był to czas niezakłóconego rozwoju. Dochodziło wtedy do sporów na płaszczyźnie politycznej, religijnej i ekonomicznej. Wprawdzie nie miały one tak gwałtownego charakteru jak na Zachodzie, ale angażowały wielu Polaków, głównie przedstawicieli szlachty. Echa ówczesnych dysput słyhać przede wszystkim w piśmiennictwie epoki, w którym można śledzić przemiany w rodzimej myśli społecznej, oraz jej związki z ideami przyświecającymi wtedy europejskim myślicielom.

Twoje cele

- Scharakteryzujesz piśmiennictwo o tematyce polityczno-społecznej epoki renesansu.
- Porównasz opis relacji: władca – poddani w *Księżciu* Niccolò Machiavellego i w *Pieśni II 14* Jana Kochanowskiego.
- Zinterpretujesz fragmenty utworów o charakterze publicystycznym autorstwa: N. Machiavellego, M. Reja, J. Kochanowskiego i A. Frycza Modrzewskiego.

Przeczytaj

Renesans – epoka społeczeństwa ziemskiego

W opracowaniach dotyczących renesansu podkreśla się, że była to epoka, kiedy szczególnie interesowano się człowiekiem. Przejawiało się to m.in. w piśmiennictwie o charakterze **publicystycznym**, które przybierało także postać literacką, choć walory estetyczne często stawały się drugorzędne wobec konieczności wypowiadania się na aktualne tematy państwowe, społeczne czy religijne. Przedmiotem zainteresowania pisarzy była przede wszystkim analiza sytuacji człowieka jako jednostki funkcjonującej w określonej społeczności, np. stanowej, wyznaniowej, narodowej.

Humanizm i reformacja

Istotny wpływ na ukształtowanie się myśli społecznej renesansu miały dwa główne ruchy intelektualne tej epoki, tzn. humanizm i reformacja. Pierwszy z nich, ukierunkowany antropocentrycznie, traktował kulturę antyczną jako ważne źródło wiedzy i inspiracji. Uznawanie, że nurty filozofii greckiej i rzymskiej należy traktować jako źródło wiedzy o człowieku i podstawę do rozważań nad pojęciem człowieczeństwa (łac. *humanitas*), znalazło swój wyraz w refleksji antropologicznej skupionej na funkcjonowaniu jednostki ludzkiej w społeczeństwie.

Myśl społeczna renesansu nie odrzucała perspektywy religijnej. W znacznym stopniu wynikało to uświadamiania sobie przez Europejczyków kryzysu chrześcijaństwa jako religii dominującej na kontynencie. Działalność Marcina Lutra, Jana Kalwina i innych doprowadziła do wyłonienia się nowych Kościołów. W obrębie teologii luterkańskiej, kalwińskiej, anglikańskiej, ariańskiej, ale też katolickiej ważną pozycję zajmowały kwestie moralne. Obejmowały one takie zagadnienia, jak relacja między władzą a poddanymi czy stosunki między- i wewnątrzstanowe.

Europejska i polska myśl społeczna

Problematykę społeczną podejmowali myśliciele i twórcy w całej Europie. Jednak choć tematy dotyczące m.in. modelu sprawowania władz bywały wspólne, to rozwiązania proponowane przez autorów różniły się. Różnice te można dostrzec przy porównaniu dzieł, w których proponowano indywidualne rozumienie określonych problemów. Jedną z takich ważnych prac jest traktat polityczny autorstwa włoskiego polityka i uczonego Niccolò Machiavellego (1469–1527), zatytułowany *Książe*.

Pochodzący z Florencji twórca żył w okresie burzliwym dla swej ojczyzny. Mimo wciąż

istniejących pozorów demokracji władzę w państwie zdobywały albo silne jednostki (jak dominikanin [Girolamo Savonarola](#)), albo znaczące rody z Medyceuszami na czele. Machiavelli przez pewien czas był wysoko postawionym politykiem w rządzie Piera Soderiniego, ale powrót Medyceuszy do władzy zakończył jego karierę. Wyznawca poglądów republikańskich postanowił zbliżyć się do ówczesnego władcy Florencji, księcia Wawrzyńca II. W tym celu napisał dzieło, w którym odrzucił dotychczasowe ideały i przedstawił [apologię](#) rządów silnych, skupionych w rękach jednego człowieka. W *Księżu* znalazły się podstawy doktryny politycznej określanej [makiawelizmem](#) – termin ten wywodzi się od nazwiska autora traktatu. Chociaż wśród badaczy pojawiają się opinie, że Machiavelli stworzył utwór, który w rzeczywistości ostrzegał przed władzą bezwzględną i tylko pozornie sprzyjającą poddanym, to większość postrzega traktat jako propagowanie tyranii. Miałyby to potwierdzać m.in. te zdania z *Księcia*:

((Nicollò Machiavelli

Księżę

Należy bowiem pamiętać, że ludzi trzeba albo hołubić, albo wygubić, gdyż mszczą się za błahе krzywdy, za ciężkie zaś nie mogą. Dlatego gdy się krzywdzi człowieka, należy czynić to w ten sposób, aby nie trzeba było obawiać się zemsty.

Źródło: Nicollò Machiavelli, *Księżę*, oprac. Czesław Nanke, tłum. Czesław Nanke, Kęty 2005, s. 34.

Girolamo Savonarola (1472–1498) – włoski dominikanin sprowadzony przez księcia Wawrzyńca II Medyceusza do Florencji jako propagator moralnej odnowy Kościoła oraz surowości obyczajowej. Za sprawą emocjonalnych, ale też zbudowanych zgodnie z zasadami retoryki kazań zdobył duży wpływ na społeczeństwo Republiki Florencji. Po śmierci Wawrzyńca Savonarola został *de facto* głową państwa, jednak popadł w konflikt z papieżem, co przyczyniło się do ekskomunikowania zakonnika i uznania go za heretyka, a wreszcie do jego śmierci na stosie.

Źródło: domena publiczna.

Idee Machiavellego od razu spotkały się w Polsce z ostrą krytyką, choć najwyraźniej można ją dostrzec dopiero w XVII wieku. Wcześniej antydemokratyczne poglądy Włocha traktowano jako dalekie od polskiej tradycji i nie poświęcano im zbyt wiele uwagi. Nie oznacza to jednak, że nie zajmowano się problemem relacji między władzą a obywatelami, choć dzieła poświęcone tym zagadnieniom były pisane przede wszystkim z perspektywy szlachty, która w XVI w. odgrywała decydującą rolę w sferze politycznej i gospodarczej. Do

tej grupy należeli Mikołaj Rej (1505–1569) i Jan Kochanowski (1530–1584). Rej był bogatym właścicielem kilkunastu wiosek i dwóch miasteczek, przeciwnikiem humanizmu, wyznawcą kalwinizmu ostro występującym przeciw Kościołowi katolickiemu oraz zwolennikiem **ruchu egzekucyjnego**. Kochanowski natomiast to reprezentant średniozamożnej szlachty, świetnie wykształcony humanista, katolik, wreszcie – osoba zdystansowana wobec egzekucji. Wskazane różnice nie oznaczały całkowicie odmiennych poglądów pisarzy na tematy społeczne. Łączyło je postrzeganie kwestii politycznych w kontekście etycznym. Moralizujący charakter twórczości Reja i Kochanowskiego sprawia, że poglądy podobne do tych, które Machiavelli prezentował w *Księżciu*, nie miały racji bytu w ich dziełach. Potwierdzenie postawy wymagającej od władcy działania etycznego można znaleźć np. w **epigramacie** *Król albo jaki przełożony* ze zbioru *Żwierzyniec* autorstwa Mikołaja Reja:

((Mikołaj Rej

Król albo jaki przełożony

To tu więc **przytrudniejszym**, kogo wszyscy oczy
Szacują, zaglądając i we dnie, i w nocy;
Bo jeszcze mało na tym, iż drudzy **dudkują**,
Namówiwszy się **z tyłu**, w oczy pochlebują.
Ale wierę – on stary fortel na to czysty:
Jako kryształ w swych sprawach kto jest przeźroczysty,
Nie boi się przymówek, a każdemu gębę
Zamknie, że i ja z nimi pewnie milczeć będę.

Źródło: Mikołaj Rej, *Król albo jaki przełożony*, [w:] *Wybór pism*, oprac. Anna Kochan, Wrocław 2015, s. 316.

Jan Kochanowski miał pod względem wymagań etycznych stawianych władcom i elitom politycznym poglądy podobne do tych, które wyznawał Mikołaj Rej. Inne analogie można dostrzec w dziełach, w których obaj twórcy wyjaśniają, na czym według nich polega szlachectwo. Łączą je z cnotami, służbą dobru państwa. Według Kochanowskiego szlachcicem jest ten, kto na polu bitwy wykazuje się odwagą, natomiast w czasie pokoju służy radą, np. jako poseł:

((Jan Kochanowski

Pieśń II 19

Służmy **pocziwej** sławie, a jako kto może,
Niech ku pożytku dobra spólnego pomoże.
Komu **dowcipu** równo z **wymową** dostaje,

Niech szczepi między ludźmi dobre obyczaje,
Niechaj czyni porządek, **rozterkom zabiega**,
Praw ojczystych i pięknej swobody przestrzega.
A ty, coć Bóg dał siłę i **serce** po temu,
Uderz sie z poganinem, jako **słusze** cnemu [...].

Źródło: Jan Kochanowski, *Pieśń II 19*, [w:] *Pieśni*, oprac. Maria Renata Mayenowa, Krystyna Wilczewska, Wrocław 1991, s. 206.

Rej i Kochanowski dzielali także zdanie na temat ustroju politycznego Rzeczypospolitej, czyli stanowego podziału społeczeństwa oraz prymarnej pozycji szlachty. Wprawdzie autor *Zwierzyńca* we wczesnej twórczości wspominał o złym traktowaniu chłopstwa (w dialogu *Krótką rozprawą między trzema osobami, Panem, Wójtem a Plebanem*), ale później nie wracał do tego problemu, a Kochanowski w ogóle nie zauważał niesprawiedliwości społecznej dotyczącej chłopów i mieszczan.

Pomnik Andrzeja Frycza Modrzewskiego w Wolborzu.

Andrzej Frycz Modrzewski – pisarz polityczny i teolog. Pochodził z rodziny należącej do drobnej szlachty; jego ojciec był wójtem Wolborza – wioski w ziemi sieradzkiej. Po studiach w Akademii Krakowskiej związał się z magnacką rodziną Łaskich, co ułatwiło mu sfinansowanie nauki na uczelni w Wittenberdze w Niemczech – mieście, w którym reformatorską działalność rozpoczął Marcin Luter. Choć Frycz nie porzucił Kościoła katolickiego, był zwolennikiem zmian w jego funkcjonowaniu oraz współistnienia różnych wyznań

chrześcijańskich. Ta ugodowa postawa nie znalazła uznania w episkopacie, w związku z czym musiał opuścić Wolbórz i dopiero wstawiennictwo króla Zygmunta Augusta zapewniło mu bezpieczeństwo. Także interwencja władcy pozwoliła na druk najważniejszego dzieła autorstwa Frycza, czyli łacińskiego traktatu *De Republica emendanda* (*O poprawie Rzeczypospolitej* albo *O naprawie Rzeczypospolitej*), który najpierw ukazał się w 1551 r. w Krakowie w wersji ocenzurowanej, a w całości – 3 lata później w Bazylei w Szwajcarii. Król nie uchronił dzieła przed umieszczeniem go przez papieża na indeksie ksiąg zakazanych oraz przed stałymi atakami ze strony teologów katolickich, zarzucających Fryczowi sympatie proreformatorskie.

Źródło: Rafał Klisowski, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 2.5.

Inaczej postępował Andrzej Frycz Modrzewski (1503–1572), jeden z polskich publicystów okresu renesansu. Różnica między nim a Rejem i Kochanowskim przejawia się m.in. w formie, w jakiej zapisywał swoje rozważania: nie był literatem, a autorem mów i traktatów. Istotniejsza jest jednak odmiennność poglądów. Do głównych tematów obecnych w dorobku Frycza zalicza się jego niezgodę na nierówne traktowanie przedstawicieli poszczególnych grup społecznych przez sądownictwo. Ten problem pojawił się np. w napisanej po łacinie mowie *Łaski, czyli o karze za mężobójstwo*, w której twórca udowydniał niesprawiedliwość w karaniu za zabicie w zależności od tego, czy zbrodni dopuścił się chłop, czy szlachcic. Według Frycza było to nieracjonalne i niezgodne z ideą chrześcijańskiej równości. Do tej kwestii powrócił w traktacie *De Republica emendanda*, gdzie wręcz zanegował ideę szlachectwa opartego jedynie na pochodzeniu. Elitarnej wizji społeczeństwa, w którym jedna grupa sprawuje niepodzielną władzę, przeciwstawił model **egalitarny** i opisywał Rzeczpospolitą jako organizm składający się z różnych, ale równie ważnych członków. Nie odrzucił idei szlachectwa, ale łączył ją ze szlachetnością wynikającą z cnotliwego życia, a nie z posiadaniem herbu odziedziczonego po przodkach.

Koncepcja Frycza, zakładająca równość wszystkich ludzi, nie zwyciężyła – w świadomości Europejczyków podział na stany i wynikające z tego konsekwencje społeczno-polityczne okazały się fundamentem ideologii renesansowych.

Słownik

apologia

(gr. *apologētikos* – obrończy) – obrona osoby lub idei, będąca jednocześnie pochwałą

egalitaryzm

(fr. *égalitaire* – dążący do równości) – uznawanie równości między ludźmi za podstawę ustroju społecznego

epigramat

(gr. *epigramma* – inskrypcja) – niewielkich rozmiarów liryczny utwór wierszowany

makiawelizm

doktryna polityczna, zgodnie z którą władca w imię interesu państwa ma prawo do nieetycznego postępowania polegającego na wywoływaniu pozorów cnotliwości w celu skutecznej realizacji celów politycznych

publicystyka

wypowiedź odnosząca się do zagadnień aktualnych w momencie powstawania danego tekstu; może mieć formę piśmienniczą, ale też przekazywaną za pomocą środków masowej komunikacji (radio, telewizja); w zależności od tematyki wyróżnia się publicystykę polityczną, społeczną, kulturalną, ekonomiczną itp.

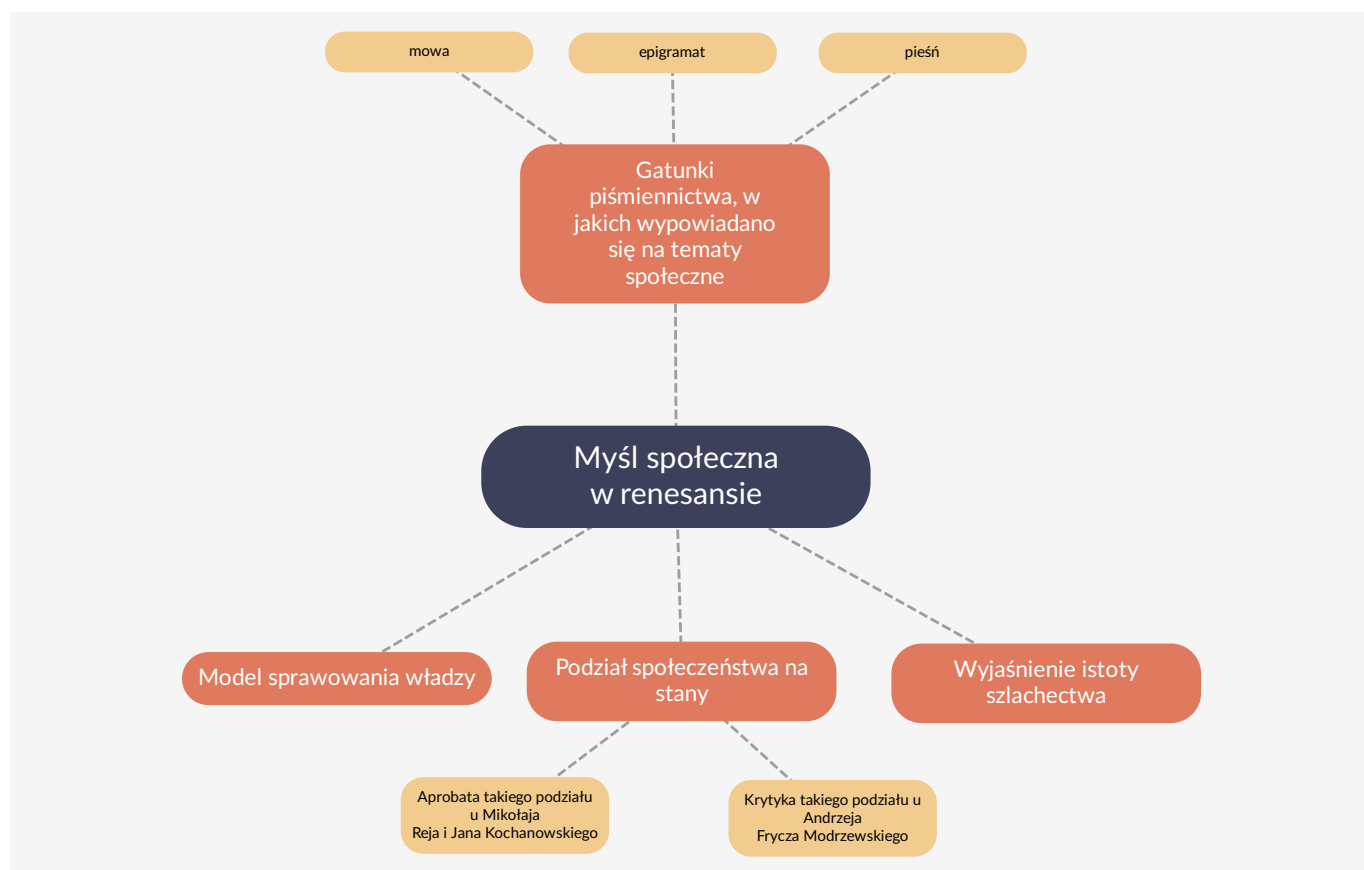
ruch egzekucyjny

ruch egzekucji praw i dóbr. Była to powstała w XVI w. wśród polskiej szlachty koncepcja wymuszenia na królu i magnaterii egzekucji (wykonania) praw zaciągniętych w różnych dziedzinach życia społecznego, np. w zakresie sądownictwa, finansów publicznych, relacji między państwem a Kościołem, obronności

Mapa myśli

Polecenie 1

Zapoznaj się z mapą myśli i wynotuj przykłady tekstów renesansowych, które będą odpowiadały wskazanym gatunkom piśmiennictwa.

Polecenie 2

Przywołaj z utworów Niccolò Machiavellego, Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Mikołaja Reja i Jana Kochanowskiego cytaty wskazujące na: stosunek tych pisarzy do podziału społeczeństwa na stany, ich rozumienie istoty szlachectwa oraz postrzeganie przez nich relacji między władzą a poddanymi.

Sprawdź się

Teksty do ćwiczeń

((Nicollò Machiavelli

Książę

Przykładami [...] odmiennych rodzajów rządzenia są w naszych czasach systemy władzy u Turków i Francuzów. Całą monarchią turecką rządzi jeden pan, którego wszyscy są niewolnikami [...]. Przeciwnie, król francuski stoi w środku znacznej liczby panów, uznawanych przez swych poddanych i przez nich kochanych: mają oni swoje przywileje, których król nie może im odebrać bez narażenia się na niebezpieczeństwo. Kto więc przyjrzy się jednemu i drugiemu systemowi, spostrzeże, że bardzo trudno zdobyć państwo tureckie, lecz bardzo łatwo utrzymać je, gdy raz zostało podbite. Natomiast przeciwnie, byłoby łatwiej z różnych względów zająć państwo francuskie, lecz bardzo trudno je utrzymać. Przyczyny trudności podbicia państwa tureckiego tkwią w tym, że zdobywca nie może być przyzwany przez możnych tego państwa [...]. Wszyscy oni bowiem, jako niewolnicy i zależni, tylko z największą trudnością dadzą się namówić do odstępstwa [...]. Otóż ktokolwiek by uderzył na Turków, musi pamiętać o tym, że ich znajdzie w jedności i że mu wypadnie większą nadzieję pokładać we własnych siłach niż w rozprężeniu przeciwnika; lecz gdy raz ich zwycięży w taki sposób, że nie będą zdolni wojska swego znowu na nogi postawić, wtedy nie potrzebuje lękać się nikogo oprócz rodziny panującego; gdy tę wygubi, nikogo nie potrzebuje się obawiać [...].

Całkiem przeciwnie dzieje się w państwach rządzonych podobnie jak Francja, gdzie łatwo możesz wkroczyć, pozyskawszy któregoś z baronów, gdyż zawsze znajdują się **malkontenci** [...]. Z tych powodów mogą oni utorować ci drogę do tego państwa i ułatwić zwycięstwo, lecz gdy zechcesz zatrzymać to państwo, natrafisz na niezliczone

trudności i ze strony tych, którzy ci pomagali, i tych, których pognębiłeś. Nie wystarczy wytracić rodzinę księcia, gdyż zawsze pozostaną tam tacy panowie, którzy zainicjują nowe przewroty; nie mogąc tych wszystkich ani zadowolić, ani wytępić, stracisz to państwo przy najbliższej sposobności.

Źródło: Nicollò Machiavelli, *Książę*, oprac. Czesław Nanke, tłum. Czesław Nanke, Kęty 2005, s. 38–39.

Andrzej Frycz Modrzewski

O poprawie Rzeczypospolitej

A ponieważ rzeczpospolita jest z różnych ludzi, które w sobie ma zebrana, to jest: z ubogich, z bogatych, z szlachty, z mieszczan i z innych stanów: wtedyć też król o to się ma pilnie starać, jeśli chce mieć trwałą między obywatelami ziemi swej zgodę, aby postanowił między nimi, ile by mogło być, porównanie, nie tym sposobem, aby już wszystkie rzeczy były między nimi wspólne — albo żeby bogatym miał ujmować to, co by ubogim dawał, albo żeby miejskiego stanu ludziom **prerogatywy** albo wolności szlacheckiej pozwalać miał, albo wszystkie stany mieszać — ale żeby tym wszystkim stanom chlubę niepotrzebną, nadętość, pychę i insze zarazy [...] odjął. Widamy tego dosyć, gdy ludzie takową wadą zarażeni popisują się jawnie z [...] nadętą a rzeczpospolitej wielce szkodliwą nierównością, czyniąc się nad drugie ludzie zwierzchniejszymi, albo zacniejszymi świetną szatą, mnóstwem sług, dawnymi herbami [...]; a z tejże nadętości dostojeństw żądają, urzędów się domagają, **podlejsze** a nie tak można straszą, a onym, którzy są niższego rodu [...] w cnocie i godności **naganiają**. A stąd że pospolicie **rosta** owe słowa i pisania uszczypliwej żółci pełne, chłopska krew nigdy nie może życzliwą albo przyjazną być szlacheckiej krwi. Za takimi słowy [...] żadne dobrowolenstwo, żadne miłosierdzie i żadna sprawiedliwość w rzeczpospolitej być nie może.

[...]

[P]rawdziwe szlactwo nie tak dalece na zacności przodków albo na starożytności herbów należało, jako na godności a na cnotliwych

postępkach. Bo a któż tego nie baczy, iż żaden nie jest tąż osobą, którą przodek jego; a jako majątności, tak i rodzice nie są w nas, ale są **okrom nas**. [...] Lecz jako bogactwa mnie dobrym nie czynią, tak też szlachectwo przodków nie czyni ze mnie szlachcica [...].

A jeśliż lekarze z lekarzów, rzemieślnicy z rzemieślników, zapaśnicy z zapaśników nie rodzą się [...], a okrom bojaźni niech nam będzie wolno tak śmieie zamknąć, abyśmy rzekli, że to **nie powinna rzecz**, aby się rodził szlachcic z szlachcica, gdyż się częstokroć rodzą synowie niepodobni ojcom; bywa to czasem, że się z dobrych źli, a ze złych dobrzy rodzą [...].

Źródło: Andrzej Frycz Modrzewski, *O poprawie Rzeczypospolitej*, tłum. Cyprian Bazylik, Lwów 1882, s. 70–158.

((Mikołaj Rej

Żywot człowieka poczciwego

Abowiem ślachectwo prawe jest jakaś moc dziwna a prawie gniazdo cnoty, sławy, każdej powagi i poczciwości. A kto to gniazdo tak zacne dobrowolnie szkaradzi, jest **podobien ku owemu śmierdzącemu dudkowi, co i sam śmierdzi, i gniazdo swe zawżdy zapługawi** [...].

Abowiem na tych trzech rzeczach ten najzacniejszy klejnot należy: na zacności narodu zacnych przodków swoich, na roztroprym ćwiczeniu, a to najwięcej, gdy to jeszcze k temu wszystko ozdobnie a z pięknymi przystojnościami umie na sobie ukazać.

[...]

A tak, jeśliż ślachcic, żywżę poczciwie, jako na ślachcica **przysłusze**. Boć to samo przezwisko „ślachcic” zawżdy dekret ten na cię feruje, abyć się zachował jak ślachcic, aby cię nikt ni w czym winować ani cię nietrefnie z jakich twoich **nieforemnych** przypadków strofować nie mógł.

[...]

[...] tedy jeszcze nie to prawe ślachectwo, gdy cnotami nie będzie zdobione, iż go tak zową albo iż sygnet z jakim herbem na palcu nosi, [...] albo iż się chlubi dziady, pradziady albo inszymi przodki swymi, toć jeszcze mało na tym. I owszem, jeśliś się ty wyrodził z nich jakimi

wszetecznymi obyczajami swymi, tedyby ich snąć lepiej i nie wspominać, boś je zelżył, a by byli żywi, barzo by się gniewali, iż się ich potomkiem zowiesz. A acz możesz być twarzą albo urodą do nich podobien, ale daleko obyczaje od nich różne. A nie wiem, by się ciebie nie zaprzeli, abyś im co jako żyw w rodzie być miał.

Źródło: Mikołaj Rej, *Żywot człowieka poczciwego*, oprac. Julian Krzyżanowski, Wrocław 2003, s. 184–199.

((Jan Kochanowski

Pieśń II 14

Wy, którzy Pospolitą Rzeczą władacie,
A **ludzką sprawiedliwość** w ręku trzymacie,
Wy, mówię, którym ludzi paść poruczono
I zwierzchności nad stadem Bożym powierzono,

Mieście to przed oczyma zawždy swojemi,
Żeście miejsce zasiedli Boże na ziemi,
Z którego macie nie tak swe własne rzeczy
Jako wszytek ludzki mieć rodzaj na pieczy.

A wam więc nad mniejszemi zwierzchność jest dana,
Ale i sami macie nad sobą Pana,
Któremu kiedyżkolwiek z spraw swych uczynić
Poczet macie; trudnoż tam krzywemu wynić.

Nie bierze ten Pan darów ani się pyta,
Jesli kto chłop, czyli sie **grofem** poczyta:
W **siermiędze** li go widzi, w **złotych li głowach**,
Jesli namniej przewinił, być mu w okowach.

Więc ja **odobno** z mniejszym niebezpieczeństwem
Grzeszę: bo sam sie tracę swym **wszeteczeństwem**.
Przełożonych występki miasta zgubiły
I szerokie do gruntu carstwa zniszczyły.

Źródło: Jan Kochanowski, *Pieśń II 14*, [w:] *Pieśni*, oprac. Maria Renata Mayenowa, Krystyna Wilczewska, Wrocław 1991, s. 206.

Ćwiczenie 1

Wskaż typy ustrojów, o których pisali Niccolò Machiavelli, Andrzej Frycz Modrzewski, Mikołaj Rej i Jan Kochanowski.

☐ szlachta

☐ tyrania

☐ despotia

☐ parlamentaryzm

☐ baronia

☐ republika

☐ monarchia

Ćwiczenie 2

Połącz w pary definicje z pojęciami.

egalitaryzm

rządy jednostki oparte na przemocy i terrorze

tyrania

obrona osoby lub idei, będąca jednocześnie pochwałą

apologia

system teologiczny Kościołów ewangelicko-reformowanych

kalwinizm

doktryna polityczna, zgodnie z którą władca w imię interesu państwa ma prawo do nieetycznego postępowania polegającego na wywoływaniu pozorów cnotliwości w celu skutecznej realizacji celów politycznych

makiawelizm

uznawanie równości między ludźmi za podstawę ustroju społecznego

publicystyka

wypowiedź odnosząca się do zagadnień aktualnych w momencie powstawania danego tekstu

Ćwiczenie 3

Rozpoznaj tematykę właściwą dziełom Machiavellego, Reja, Kochanowskiego oraz Frycza Modrzewskiego.

Machiavelli

egalitarna wizja społeczeństwa

władca powinien postępować etycznie

Rej

nie zauważał niesprawiedliwości społecznej dotyczącej chłopów i mieszczan

władca ma prawo postępować nieetycznie, jeśli działa w interesie państwa

Kochanowski

apologia rządów silnych, skupionych w rękach jednego człowieka

Frycz Modrzewski

był przeciwko idei szlachectwa opartego jedynie na pochodzeniu

wspominał o złym traktowaniu chłopstwa przez szlachtę

szlachcicem jest ten, kto na polu bitwy wykazuje się odwagą, natomiast w czasie pokoju służy radą, np. jako poseł

niezgoda na nierówne traktowanie przedstawicieli poszczególnych grup społecznych przez sądownictwo

Ćwiczenie 4

Dokonaj analizy słowotwórczej wyrazu „dobrowoleństwo”, którego użył Andrzej Frycz Modrzewski w traktacie *O poprawie Rzeczypospolitej*.

Ćwiczenie 5

Na podstawie fragmentu *Księcia* Niccolò Machiavellego wyjaśnij własnymi słowami, czym różniły się w XVI w. ustroje polityczno-społeczne we Francji i w Turcji.

Ćwiczenie 6

Na podstawie *Księcia* Niccolò Machiavellego i *Pieśń II 14* Jana Kochanowskiego zinterpretuj poglądy autorów tych dzieł na temat odpowiedzialności władcy za swoje czyny.

Ćwiczenie 7

Porównaj odpowiedzialność rządzących i poddanych za stan państwa w *Pieśni II 14* Jana Kochanowskiego.

Ćwiczenie 8

Na podstawie tekstu Andrzeja Frycza Modrzewskiego wyjaśnij, jakie są źródła nierówności społecznych.

Ćwiczenie 9

Napisz liczący co najmniej 120 słów tekst, w którym odpowiesz na pytanie: „Czy według Andrzeja Frycza Modrzewskiego przynależność do rodziny szlacheckiej wystarcza, by być prawdziwym szlachcicem?”. W odpowiedzi użyj odpowiedniego cytatu.

Ćwiczenie 10

Porównaj poglądy Mikołaja Reja i Andrzeja Frycza Modrzewskiego dotyczące źródła prawdziwej szlachetności.

Praca domowa

Napisz mowę oskarżycielską, w której zaatakujesz z perspektywy szlachcica współbraci za różne przewiny całego stanu. W pracy wykorzystaj utwory Mikołaja Reja, Jana Kochanowskiego i Andrzeja Frycza Modrzewskiego.

((Mikołaj Rej

O prawym ślachectwie

Nie to ślacheństwo, co herbów nawiesza,
Jeśli co w cnocie nietrefnie pomiesza.

Nie to ślacheństwo chlubić się pradziady;
Więtsza to nie mieć na cnocie przysady.

Ślacheństwo ma być jako kryształ czyste,
Jako szkło piękne na wszem przeźroczyste.

Źródło: Mikołaj Rej, *O prawym ślacheństwie*, [w:] *Wybór pism*, oprac. Anna Kochan, Wrocław 2015, s. 484.

((Jan Kochanowski

Satyr

[...]

Żebyś w takiej przygodzie nie trwożył więc sobą.

Tego naprzód bądź pewien, iż Bóg wszystko widzi,
A jako cnotę lubi, tak się grzechem brzydzi.

Przeto, niżli co poczniesz knować w głowie swojej,
Uważ to pierwej, że Bóg świadkiem sprawy twojej,
A jako dobra będzie albo zła u niego,
Tak się i ty na koniec musisz cieszyć z tego.

[...]

A iżeś się urodził w domu zawołanym
I czasu swego będziesz panował poddanym,
Pocniż rząd sam od siebie, a uskrom chciwości,
Niechaj będą posłuszne rozumnej zwierzchności.
Bo tak wiedz, iż w człowieku są mocarki dziwne,
Nie tylko sobie różne, ale i przeciwne:
Jest bystra popędliwość, jest żądza niesyta,
Bojaźń mdła, żalność smutna, radość niepokryta,
Nad którymi jest rozum jako hetman, który
Ma strzec, aby z nich żadna nie mogła wziąć góry.
Temu ty władzę porucz i daj w moc sam siebie,
Niech wie o każdej sprawie, która się tknie ciebie.

[...]

Ale pańskiego zdrowia ani mocne sklepy,
Ani tak dobrze strzegą poboczne oszczepy
Jako miłość poddanych i wiara życzliwa,
Czego strach nie wycisnie i groza fukliwa;
Rychlej dobroć i łaska, rychlej chuć wzajemna
W tym ci posłużyć może i ludzkość przyjemna.
W przyjacielu się kochaj i każdą przestrogę
Wdzięcznie od niego przyjmuj, bo, śmieie rzec mogę,
Królowie inszych rzeczy wszech obfitość mają,
Samej prawdy tam do nich namniej przynaszają.
Przeto niechaj nie lubi ucho twe cnotliwe
Pochlebstwa, które jako zwierciadło fałszywe,
Różną twarz twych postępków tobie ukazuje,
Nie tak jako je człowiek stateczny przyjmuje.
Cnotę miłuj i godność, bo tym państwa stoją,
Kiedy dobrzy są w wadze, a źli się zaś boją.
A czego najpotrzebniej, i sam żyj przykładnie,
Bo poddany za panem zawsze pójdzie snadnie.

[...]

Źródło: Jan Kochanowski, *Satyr*, [w:] *Dzieła polskie*, t. 1, oprac. Julian Krzyżanowski, Warszawa 1955, s. 76–78.

((Andrzej Frycz Modrzewski

O poprawie Rzeczypospolitej

A tak kżż za to ma, żeby szlachetność albo zacność przodków na potomki po krwi miała przechodzić? Bo co się niektórzy chlubią zacnością herbów, tedy te **prawie** są jako świadkowie męstwa przodków ich i spraw od nich uczynionych. Zwycięstwa też i tryumfy nasze domowe są wzorem i pobudką, pobudzającą nas do naśladowania zacnych spraw przodków naszych. Lecz te sprawy takowe są, iż w tych rzeczach, które z inszymi wspólne miewamy równości, nic same przez się nam zacności nie przydają; nie inaczej, jedno jako gdyby kto dwa kubki drzewiane, to jest jednakiej

materii i jednakiej formy wystawiwszy, chciał to mieć, żeby jeden z nich był ważniejszy, że na nim co chędogiego napisano, albo obrazek osobliwy namalowano, czego by drugi kubek nie miał; co **aczbym** u prostaków miejsce mieć mogło, ale u tych, którzy znają, co po czym chodzi, za nic to nie będzie. Cóż wtedy inszego te herby sprawują, **jedno** iż nas obowiązują, abyśmy szlachetności przodków naszych naśladowali, bawiąc się takimi cnotami, jakimi oni zacnych tytułów i szlachetnych domowi swemu przezwisk nabyli? Bo jeśli tego czynić nie będziemy, nie tylko żebyśmy rodzicom naszym podobni być mieli, ale i za wyrodki nas będą mieć i za gorsze a podlejsze, niżli są ci wszyscy, którzy takowego domowego przykładu a pobudki, jakoby jakiej ostrogi, nie mają. Zaprawdę, cnota sama taka jest, iż ani przyrodzonym rozmnażaniem ani żadnym spadkiem do potomków nie może przychodzić; bo chociaż rodzicy wszystkę majątność swoją potomkom testamentem dobrze obwarować mogą, ale samej cnoty potomkom inaczej podać nie mogą, jedno aby jej oni sami sobie sprawami swymi a potem dostawali. Bo którym się więcej podoba próżnowanie i pieszczota niewieścia, którzy się bawią rzeczami cnotie nieprzystojnymi, którzy siebie, rodzice i przyjacioły swe złymi uczynkami lżą — ci niech wiedzą, że się od szlachetności przodków swych wyrodzili, nic im nie pomogą starodawne herby, nic dziadów i pradziadów sławne sprawy [...]. Ale naszej szlachty większa część opaczynymi dumami jest zarażona, bo widzą, że w Rzeczypospolitej większe mają baczenie na starożytność domu a na herby, niż na co inszego; [...] a ni ocz się więcej nie starają, jedno aby kamykami, srebrem i złotem świecili, ubiór świetny mieli, a służebniki około siebie hufami wodzili.

Źródło: Andrzej Frycz Modrzewski, *O poprawie Rzeczypospolitej*, tłum. Cyprian Bazylik, Lwów 1882, s. 159–161.

Dla nauczyciela

Autor: Piotr Obolewicz

Przedmiot: Język polski

Temat: Myśl społeczna renesansu. Machiavelli, Rej, Frycz Modrzewski i Kochanowski o problemach swojej epoki

Grupa docelowa:

III etap edukacyjny, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

1) rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;

4) rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego poznane w szkole podstawowej oraz środki znaczeniowe: oksymoron, peryfrazę, eufonię, hiperbolę; leksykalne, w tym frazeologizmy; składniowe: antytezę, paralelizm, wyliczenie, epiforę, elipsę; wersyfikacyjne, w tym przerzutnię; określa ich funkcje;

9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;

13) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty, dostrzega kontynuacje i nawiązania w porównywanych utworach, określa cechy wspólne i różne;

14) przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie jego propozycji interpretacyjnej;

15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;

16) rozpoznaje obecne w utworach literackich wartości uniwersalne i narodowe; określa ich rolę i związek z problematyką utworu oraz znaczenie dla budowania własnego systemu wartości.

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

1) przetwarza i hierarchizuje informacje z tekstów, np. publicystycznych, popularnonaukowych, naukowych;

- 2) analizuje strukturę tekstu: odczytuje jego sens, główną myśl, sposób prowadzenia wywodu oraz argumentację;
- 3) rozpoznaje specyfikę tekstów publicystycznych (artykuł, felieton, reportaż), retorycznych (przemówienie, laudacja, homilia), popularnonaukowych i naukowych (rozprawa); wśród tekstów prasowych rozróżnia wiadomość i komentarz; rozpoznaje środki językowe i ich funkcje zastosowane w tekstach; odczytuje informacje i przekazy jawne i ukryte; rozróżnia odpowiedzi właściwe i unikowe;

II. Kształcenie językowe.

1. Gramatyka języka polskiego. Uczeń:

- 3) rozpoznaje argumentacyjny charakter różnych konstrukcji składniowych i ich funkcje w tekście; wykorzystuje je w budowie własnych wypowiedzi;

III. Tworzenie wypowiedzi.

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

- 10) w interpretacji przedstawia propozycję odczytania tekstu, formułuje argumenty na podstawie tekstu oraz znanych kontekstów, w tym własnego doświadczenia, przeprowadza logiczny wywód służący uprawomocnieniu formułowanych sądów;

IV. Samokształcenie.

1. rozwija umiejętność pracy samodzielnej między innymi przez przygotowanie różnorodnych form prezentacji własnego stanowiska;

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

- 4) porównuje teksty kultury, uwzględniając różnorodne konteksty;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne. Uczeń:

- charakteryzuje piśmiennictwo o tematyce społecznej epoki renesansu;
- porównuje poglądy polityczne i społeczne N. Machiavellego, M. Reja, J. Kochanowskiego i A. Frycza Modrzewskiego;
- analizuje fragmenty traktatów politycznych i utworów społeczno-politycznych N. Machiavellego, M. Reja, J. Kochanowskiego i A. Frycza Modrzewskiego;
- przywołuje kontekst filozoficzny epoki renesansu;
- konstruuje spójną wypowiedź typu argumentacyjnego.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm.

Metody i techniki nauczania:

- z użyciem e-podręcznika;
- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel udostępnia uczniom e-materiał *Myśl społeczna renesansu* na platformie edukacyjnej. Uczestnicy powinni zapoznać się z treścią sekcji „Przeczytaj” oraz tekstami źródłowymi zamieszczonymi w sekcji „Sprawdź się”: Nicollò Machiavelli, *Książe*; Andrzej Frycz Modrzewski, *O poprawie Rzeczypospolitej*, Mikołaj Rej, *Żywot człowieka poczciwego*; Jan Kochanowski, *Pieśń II 14*

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel wyświetla i odczytuje temat lekcji oraz zawarte we wprowadzeniu do e-materiału cele zajęć i prosi uczniów lub wybraną osobę o sformułowanie kryteriów sukcesu.
2. Rozmowa wprowadzająca w temat lekcji: *dla czego w epoce renesansu ludzie pióra podejmowali tematykę społeczną i polityczną?* Uczniowie powinni zwrócić uwagę na większą świadomość społeczną ludzi epoki odrodzenia oraz wskazać na cechy właściwe humanizmowi: otwarcie na świat i sprawy ludzkie, zainteresowanie obyczajami i rozwiązaniami z innych krajów.

Faza realizacyjna:

1. Wspólne omówienie tekstu w sekcji „Przeczytaj” wraz z głośnym odczytaniem fragmentów tekstów literackich/źródłowych. Następnie uczniowie zapisują notatkę w zeszytach, może być np. metodą sketchnotingu. Powinny się w niej znaleźć podobieństwa i różnice w poglądach i poruszanej tematyce przez Machiavellego, Reja, Kochanowskiego i Frycza Modrzewskiego.
2. Główną część lekcji zajmie analiza tekstów załączonych w sekcji „Sprawdź się”. Nauczyciel wybiera 6 ćwiczeń z zestawu (w zestawie jest ich 10), dostosowując ich poziom do możliwości i potrzeb zespołu klasowego. Następnie uczniowie rozwiązują zadania w parach. Po wyznaczonym czasie uczestnicy zajęć odczytują swoje odpowiedzi. Wspólne omówienie wyników i propozycji. Nauczyciel udziela uczniom informacji o ich mocnych i słabych stronach.

Faza podsumowująca:

1. W ramach podsumowania lekcji uczniowie pracują z multimedium w sekcji „Mapa myśli” – uzupełniają schemat wiadomościami zdobytymi przed zajęciami oraz podczas lekcji.
2. Wybrany uczeń podsumowuje zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Napisz mowę oskarżycielską, w której zaatakujesz z perspektywy szlachcica współbraci za różne przewiny całego stanu. W pracy wykorzystaj utwory Mikołaja Reja, Jana Kochanowskiego i Andrzeja Frycza Modrzewskiego (np. załączone w e-materiale).

Materiały pomocnicze:

- Jerzy Ziomek, *Literatura Odrodzenia*, Warszawa 1988.
- Jean Delumeau, *Cywilizacja odrodzenia*, Warszawa 1987.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą wykorzystać multimedium „Mapa myśli” do przygotowania się do lekcji powtórkowej.